

بررسی ساختار تصنیف‌های عارف قزوینی

نگارش
مرجان راغب

Shiraz-Beethoven.ir

نشر خنیاگر

تهران ۱۳۹۶

فهرست مطالب

۹	زندگی نامه عارف قزوینی
۱۳	بررسی خصوصیات عارف قزوینی
۱۷	آثار مکتوب عارف قزوینی
۱۸	تصنیف‌های عارف قزوینی
۲۳	مروری انتقادی بر ادبیات موجود درباره عارف قزوینی
۲۷	کتاب حاضر
۲۹	تجزیه و تحلیل‌ها
۳۰	۱. تصنیف ای امان (شور)
۳۶	۲. تصنیف چه شورها (شهناز-شور)
۴۷	۳. تصنیف چرا دگمت پنبه‌ای نیست (شهناز-شور)
۵۶	۴. تصنیف امشب از آسیا اروپا رفتی (افشاری)
۵۹	۵. تصنیف دیدم صنمی (افشاری)
۶۷	۶. تصنیف نمی دانم چه در پیمانه کردی (افشاری)
۷۷	۷. تصنیف نکنم اگر چاره (افشاری)
۸۵	۸. تصنیف توای تاج سر خسروانی (افشاری)
۹۳	۹. تصنیف از کفم رها (افشاری)
۱۰۱	۱۰. تصنیف نه قدرت که با وی نشینم (افشاری)
۱۱۱	۱۱. تصنیف جان برخی آذربایجان باد (افشاری)
۱۲۱	۱۲. تصنیف امروز ای فرشته رحمت (افشاری)
۱۳۰	۱۳. تصنیف ای دست حق (افشاری)
۱۴۰	۱۴. تصنیف ژبان هاف هافو (افشاری)
۱۴۶	۱۵. تصنیف باد خزان (افشاری)
۱۵۵	نتیجه‌گیری
۱۶۵	ضمیمه: درباره تصنیف
۱۶۹	منابع و مأخذ

زندگی نامه عارف قزوینی

Shiraz-Beethoven.ir

ابوالقاسم قزوینی متخلص، به «عارف»، فرزند مآلهادی وکیل و خانم ناز، در سال ۱۲۵۷ در قزوین متولد شد. این سال مقارن است با سی‌امین سال سلطنت ناصرالدین شاه. همچنین در این ایام میرزا عبدالله (در سن ۳۵ سالگی) و آقا حسینقلی (در سن ۲۵ سالگی) در دربار شاه نوازندگی می‌کردند (صفرزاده ۱۳۹۴: ۱). در سن سیزده سالگی نزد حاجی صادق خرازی تعلیم آواز دید و چون صدای خوبی داشت بنا به تمایل پدرش چند سالی پای منبر میرزا حسین واعظ قزوینی به نوحه خوانی پرداخت. در همان زمان، با برخی از متون ادبی مانند گلستان سعدی و حافظ آشنا شد. همچنین نزد چند تن از خطاطان قزوین تعلیم خط می‌دید (سپنتا ۱۳۸۲: ۱۶۵).

در سال ۱۲۷۳، عارف در مدرسه التفاتیه و شیخ الاسلام مشغول فراگیری علوم دینی بود. در این زمان، پدر وی جشنی برپا نمود و، برخلاف میل عارف، بر سر او عمامه گذاشت. همچنین او را وصی خود کرد اما عارف به هیچ‌کدام از وصایای پدرش عمل نکرد. مآلهادی در سال ۱۲۷۵ درگذشت (صفرزاده ۱۳۹۴: ۶-۵).

در هفده سالگی شیفته دختری به نام «خانم بالا» شد و با او محرمانه ازدواج کرد. چون این ازدواج بدون رضایت پدر و مادر دختر بود، کار به طلاق کشید و چون او را به زور وادار به گسستن آن پیوند کردند تا پایان عمر مجرد زیست (حبیبی نژاد ۱۳۸۳: ۱۳۴).

در سال ۱۲۷۷، به همراه صدرالاسلام به تهران آمد. آوازه صدای عارف به دربار کشید و مظفرالدین شاه دستور داد پانصد تومان به عارف بدهند و اسمش را در ردیف فراش خلوت‌ها بنویسند اما عارف با ترفندهای بسیار از پذیرش عنوان خواننده و ندیم

بررسی خصوصیات عارف قزوینی

عارف در مورد ویژگی‌ها و هنرهای خود می‌گوید:

طبیعت هنرداد بر من چهار که آن چار در صفحه روزگار
ندادست و ندهد ازین پس دگر به تنهایی آن چهار بریک نفر
او در این ابیات به توانایی‌های خود در زمینه خط، شعر، صدا، موسیقی و آهنگ
اشاره می‌کند. در ادامه، درباره توانایی‌های عارف مختصری بحث خواهیم کرد.

خط عارف

قزوین در زمینه هنر خوشنویسی سابقه‌ای دیرینه دارد و هنرمندانی نظیر میرعماد قزوینی، عمادالکتاب قزوینی، ملک محمد قزوینی، شیخ علی سکاکی و... در این شهر می‌زیسته‌اند. عارف نیز در زمینه خط و خوشنویسی تبحر ویژه‌ای داشت و نزد استادانی از جمله شیخ رضای خوشنویس (شالی)، محمدرضا کتابفروش و شیخ علی شالی (سکاکی) خط را فراگرفت (نورمحمدی ۱۳۷۸: ۳۷۰). عارف در دو خط نستعلیق و شکسته تبحر داشت (صفرزاده ۱۳۹۴: ۵).

شعر عارف

در شعر عارف، بنا به عقیده عبدالعلی دستغیب (۱۳۳۹: ۱۹-۴)، از لحاظ ادبی ضعف‌هایی وجود دارد و گاهی در غزلیات نارسایی بیان و نادرستی ترکیبات و حذف بی‌جهت افعال معنای جمله را بر خلاف آنچه شاعر می‌خواسته در آورده است اما در مقابل بسیار شاعرانی وجود داشته‌اند که در زمینه رعایت اصول ادبی و قوانین عروضی

آثار مکتوب عارف قزوینی

از عارف علاوه بر شعر و تصنیف، نوشته‌های پراکنده دیگری نیز باقی مانده است که بیشتر حسب حال و خاطره و بررسی حوادث عصر خود اوست:

۱. دیوان اشعار: نخستین بار در سال ۱۳۰۳ به اهتمام و مقدمه صادق رضا زاده شفق به سرمایه عبدالرحمان سیف آزاد در برلین به چاپ رسید که علاوه بر غزل‌ها، مثنوی‌ها، قصیده‌ها و تصنیف‌های عارف دربرگیرنده تاریخ حیات و زندگی نامه دست نویس خود اوست. از سال ۱۳۲۰ به بعد، چاپ‌های متعددی از دیوان او همراه با توضیحات و تعلیقات درباره اشخاص و حوادث عصر مشروطه در تهران و برخی دیگر از شهرهای ایران منتشر شد، از جمله چاپ سیده‌های حائری با نام «عارف شاعر ملی ایران»، چاپ سیف آزاد، چاپ ولی الله درودیان و چاپ مهدی نورمحمدی.
۲. تاریخ حیات یا زندگی نامه خودنوشت عارف: که در سال ۱۳۰۱ عارف در کردستان آن را نوشته است و تاریخ زندگی خود را از آغاز تا ورود به جرگه آزادی خواهان و پیدایش جنبش مشروطه به قلم آورده است. نثر او در این زندگی نامه بسیار ساده و روان است.
۳. عارف نامه هزار: این مجموعه حاوی نامه‌ها و مکاتبات عارف و برخی از اشعار چاپ نشده او و پاره‌ای از سروده‌ها و نوشته‌هایی است که پس از مرگ وی در مطبوعات منتشر شده است. این کتاب به کوشش محمدرضا هزار شیرازی در سال ۱۳۱۴ در شیراز گردآوری و چاپ شده است.

خاطرات عارف قزوینی: مهدی نورمحمدی در سال ۱۳۸۸ با مقدمه‌ای از ایرج افشار این کتاب را چاپ کرد که شامل یادداشت‌هایی نویافته از عارف است که در سال ۱۳۰۵ در لرستان یا همدان نوشته شده‌اند (نک. صدری نیا ۱۳۹۱، ج ۴: ۵۳۴-۵۳۳).

ای امان

شور

♩ = 60

① A

ey ā mān az fe_rā qa_t ā mān mor dam a_z

③ B

eš ti_yā qa_t ā mān a_z ke gi ram so rā qat ā

④ C

mān ā mān ā mān ā mān āy ā mān ā mān ā mān ā

mān āy ā mān

♩ = 72

① A

mož de e_y del ke jā_nā_n ā mad yū sof a_z

③ B

čah be kan 'ā_n ā mad dow re maš rū te xā

④ C

hā_n ā ma_d ā mān ā mān ā mā_n āy ā

⑤ C

mān ā mān ā mān ā mā_n āy ā mān

ای امان از فراق امان مردم از اشتیاق امان از که گیرم (جویم) سراغت امان
امان امان امان آی امان امان امان امان آی امان

مژده ای دل که جانان آمد یوسف از چه به کنعان آمد دور مشروطه خواهان آمد
امان امان امان آی امان امان امان امان آی امان

عارف و عامی از می مستند عهد و پیمان به ساغر بستند (عهد محکم به ساقی بستند)

پای خم توبه را بشکستند

امان امان امان آی امان امان امان امان آی امان

چشم لیلی چوبرمجنون شد دل ز دیدار او پر خون شد خون شد از راه دل بیرون شد

امان امان امان آی امان امان امان امان آی امان

شکر الله که هجران طی شد (که آزادی شد) دیده از روی او روشن شد (مملکت رو به آبادی شد)

موسم عشرت و شادی شد

امان امان امان آی امان امان امان امان آی امان

مژده ای دل که جانان آمد یوسف از چه به کنعان آمد دور مشروطه خواهان آمد

امان امان امان آی امان امان امان امان آی امان